

Pro memoria

Profesor dr hab. Przemysław Waingertner (1969–2024)

*Ponieśmy za idee śmierć
Ale nie zaraz; śmierć – tak
Ale nie zaraz¹*

Przemysław Andrzej Waingertner urodził się 5 lutego 1969 r. w Łodzi i z miastem tym był związany aż do swojej śmierci 31 stycznia 2024 r. Przygodę z historią rozpoczął jako uczeń XXI Liceum Ogólnokształcącego im. Bolesława Prusa w Łodzi, kiedy został laureatem LXI Olimpiady Historycznej w roku szkolnym 1987/1988. W 1992 r. ukończył studia historyczne na Uniwersytecie Łódzkim, tam też w 1997 r. obronił pracę doktorską pt. „»Naprawa« (1926–1939). Studium z dziejów obozu pomajowego”, napisaną pod kierunkiem prof. Pawła Samusia, a w roku 2007 uzyskał na podstawie pracy pt. „Ruch zetowy w Drugiej Rzeczypospolitej. Studium myśli politycznej” stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie historii. W 2019 r. prezydent Andrzej Duda nadał mu tytuł profesora nauk humanistycznych.

Był pracownikiem Instytutu Historii UŁ. Jako badacz dziejów Polski międzywojennej, a także Europy Środkowej i Wschodniej w XX i XXI w. zajmował się przede wszystkim problematyką życia politycznego II RP, historii i myśli wolnomularstwa, funkcjonowania mitu i stereotypu w dziejach, polskiego czynu zbrojnego w latach obu wojen światowych oraz historią Łodzi i regionu w XIX i XX stuleciu.

¹ Zespół Reprezentacyjny *Śmierć za idee* (oryginalnie Georges Brassens, jeden z ulubionych artystów Profesora).

Aktywność zawodową prof. Waingertnera dokumentują pełnione przez niego funkcje: kierownik Katedry Historii Polski Najnowszej, kierownik Interdyscyplinarnych Humanistycznych Studiów Doktoranckich UŁ; członek Rady Szkoły Doktorskiej Nauk Humanistycznych UŁ oraz wiceprezes Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Historycznego. Angażował się także w działalność Muzeum Dzieci Polskich – ofiar totalitaryzmu. Był przewodniczącym Rady Muzeum i członkiem Akademickiego Klubu Obywatelskiego im. Prezydenta Lecha Kaczyńskiego w Łodzi oraz Rady Programowej Fundacji im. Janusza Kurtyki w Warszawie, przez wiele lat stał na czele Komitetu Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa przy łódzkim oddziale Instytutu Pamięci Narodowej.

Lista jego publikacji obejmuje przeszło 300 tytułów, w tym ponad 50 rozpraw oraz artykułów naukowych i niemal drugie tyle tekstów o charakterze popularnonaukowym. Świadectwem jego zaangażowania na rzecz edukacji historycznej pozostają liczne nagrania i vlogi dostępne na kanałach internetowych Uniwersytetu Łódzkiego. Cieszyły się one popularnością, podobnie jak wykłady i zajęcia dla studentów, co zawdzięczał Profesor swej cennej umiejętności klarownego, a zarazem ciekawego ujmowania nawet najtrudniejszej problematyki.

Był autorem licznych książek na temat Łodzi, ale czołowe miejsce w jego dorobku naukowym zajmują publikacje poświęcone ruchowi zetowemu, w tym *Konspiracja trzech pokoleń. Związek Młodzieży Polskiej „Zet” i ruch zetowy (1886–1996)* (Łódź 2017). Niejako zainspirowany myślą polityczną tego środowiska, prof. Waingertner stał się aktywnym uczestnikiem naukowej debaty o państwie rosyjskim i jego polityce, często podejmował problematykę związaną z ruchem komunistycznym.

W zamieszczonym w „Zeszytach Historycznych” (Paryż 2007, nr 160) artykule *Zetowcy Drugiej Rzeczypospolitej wobec Sowietów* wskazywał, że jednym z najistotniejszych wątków w refleksji politycznej przedstawicieli tego ruchu były stosunki polsko-sowieckie, i szczególnie relacjonował sposób postrzegania przez nich sowieckiej Rosji w pierwszym okresie istnienia odrodzonego państwa polskiego. Zetowcy opowiadali się wówczas za realizacją koncepcji federacyjnej, zakładającej utworzenie na wschód od Polski, przy jej politycznym i militarnym udziale, niezależnych od Rosji państw – Litwy, Łotwy, Białorusi i Ukrainy. Państwa te – lub przynajmniej niektóre z nich – miały się następnie związać z Polską w ścisłą federację polityczną, gospodarczą i wojskową. W ten sposób w Europie Środkowo-Wschodniej powstałby organizm państwowy o charakterze związkowym, nawiązujący do tradycji jagiellońskiej,

a zarazem Rzeczypospolitej Obojga Narodów – dość silny, aby nie obawiać się w przyszłości agresywnych planów Moskwy. W ramach tego programu, mającego stanowić polską odpowiedź na tendencje Moskwy do zdominowania Europy Środkowo-Wschodniej, szczególne miejsce zajmowała przyszłość Ukrainy. Jakże aktualny jest teraz ten postulat! Dlatego trzeba zgodzić się z twierdzeniem zawartym we wskazanym artykule, że koncepcje polityczne ruchu zetowego odnoszące się do ZSRS i jego relacji z Polską stanowią nie tylko ważny rozdział w polskiej myśli politycznej okresu międzywojennego, lecz także interesującą egzemplifikację polskich interpretacji zjawisk, jakimi były państwo sowieckie i jego totalitarna ideologia.

Profesor zajmował się również publicystyką Stanisława Cata-Mackiewicza. Za jeden z ważniejszych wątków w twórczości pisarza uznał próbę zrozumienia fenomenu rosyjskiego komunizmu i scharakteryzowania mechanizmu tworzenia oraz funkcjonowania totalitarnego państwa, jakim stał się Związek Sowiecki. Swoje spostrzeżenia na ten temat zawarł w artykule *Bolszewizm i Związek Sowiecki w świetle opinii Stanisława Cata-Mackiewicza* („Przegląd Nauk Historycznych” 2004, t. 3, nr 2, s. 185–194). Cat-Mackiewicz zwracał szczególną uwagę na rolę Żydów rosyjskich w przewrocie bolszewickim, przypisywał im wyjątkową podatność na rewolucyjne hasła i organizację wielu wystąpień poprzedzających obalenie caratu, a później Rządu Tymczasowego. Profesor w swych pracach przedstawia poglądy tego „żubra kresowego” na tle wypowiedzi czołowych polskich polityków okresu międzywojnia – Józefa Piłsudskiego i Romana Dmowskiego (którzy traktowali bolszewicką Rosję, a później ZSRS przede wszystkim jako kolejną formę państwa rosyjskiego) – oraz twórczości jego brata: pisarza i publicysty Józefa Mackiewicza (który twierdził wielokrotnie, iż państwo sowieckie jest całkowitym zaprzeczeniem przedrewolucyjnego państwa rosyjskiego), co stanowi interesujący przyczynek do badania polskiej myśli antykomunistycznej.

Swoje ustalenia na temat recepcji komunistycznej utopii w przedwojennej Polsce Przemysław Andrzej Waingertner przedstawił w książce współautorstwa Mariana Brody i Justyny Kurczak pt. *Komunizm w Rosji i jego polskie interpretacje* (Łódź 2006), w której znalazł się napisany przez niego rozdział *Bolszewizm w Rosji w polskiej myśli społeczno-politycznej i historycznej*. Profesor zajął się w nim poglądami znanych przedstawicieli polskiej myśli i praktyki politycznej – Romana Dmowskiego, Józefa Piłsudskiego, Włodzimierza Bączkowskiego, Stanisława Cata-Mackiewicza, Adama Ciołkosa, Józefa Mackiewicza oraz Jana Kucharzewskiego – na państwo sowieckie i marksistowską utopię. Zestawienie

to umożliwiło sformułowanie kilku interesujących wniosków. Profesor stwierdził, że wielcy antagoniści, czyli Piłsudski i Dmowski, zasadniczo zgadzali się w swoich zapatrywaniach na sowiecką Rosję. Jeśli zaś chodzi o genezę rewolucji bolszewickiej 1917 r. oraz relacje zachodzące między powstałym w jej wyniku państwem sowieckim i carską Rosją, to ścierały się tu trzy różne stanowiska: Rosja „czerwona” jest kontynuacją „białej”, które to spojrzenie było najpopularniejsze; przeciwstawne do tego, a więc podkreślające odmiennność ideową obu tworów państwowych i ostrzegające przed zagrożeniem, jakie niesie komunizm; wreszcie pośrednie, dostrzegające w państwie sowieckim zarówno kontynuację rosyjskiego imperium, jak i nowy fenomen ustrojowy. „Powyższe stanowiska, czerpiące z wnikliwej analizy politycznej i głębokiej wiedzy ich propagatorów, ale także uprzedzeń i stereotypów – podsumowuje swoje dociekania Profesor – wyznaczyły bieg polskiego dyskursu nad rewolucją bolszewicką i państwem sowieckim w XX wieku. Ich echa pobrzmiewają zresztą nadal bardzo silnie w polskich ocenach współczesnej Rosji i Rosjan”.

Opisując dramatyczne wydarzenia w latach 2013–2014 na Majdanie, czyli kijowskim pl. Niepodległości, wprost wskazywał na imperialną tożsamość Rosji, ugruntowaną w czasach Związku Sowieckiego (R. Kowalczyk, S. Grela-Krawczenko, P. Waingertner, *Majdan. Drugie narodziny narodu*, Łódź 2015). „Totalitarny komunizm – pisał – wychował człowieka akceptującego władzę brutalną, bezwzględną i tej mentalności Rosjanie nie pozbyli się do dziś”. Jego pesymizm sprzed prawie dekady co do możliwości zmian w agresywnej polityce Kremla znajduje potwierdzenie na naszych oczach.

W swojej ostatniej książce (P. Waingertner, *Międzymorze – wizja, iluzja czy... racja stanu? Z dziejów polskiej myśli i praktyki politycznej*, Łódź 2022) przedstawił próby budowy bezpieczeństwa politycznego i militarnego oraz korzystnych warunków gospodarczego rozwoju Polski poprzez konstruowanie sprzyjającego ładu politycznego w Europie Środkowo-Wschodniej, naturalnie w opozycji do imperialnej polityki Kremla. Ta syntetyczna praca stała się podsumowaniem wieloletnich badań z zakresu historii myśli politycznej i czynu militarnego Polski w XX w. Profesor do końca był przekonany o tym, że „historia jako nauka służy nie tylko poznaniu dziejów i przekazaniu tej wiedzy społeczeństwu, ale także może pomóc w formułowaniu diagnoz, recept i programów na przyszłość”, które to słowa zawarł w *Ankiecie dla „Kwartalnika Historycznego”* (2021, nr 1, s. 408).

Artur Kuprianis
OBBH IPN Łódź